

Žuffová, Jaroslava

Najstaršia etapa domu na Hlavnej ul. č. 1 v Trnave : k typu meštianskeho domu viazaného na německú kolonizačnú vlnu

Archaeologia historica. 2003, vol. 28, iss. [1], pp. 325-339

ISBN 80-7275-043-7

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140522>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Najstaršia etapa domu na Hlavnej ul. č. 1 v Trnave

K typu meštianskeho domu viazaného na nemeckú kolonizačnú vlnu

JAROSLAVA ŽUFFOVÁ

Úvod

Objekt na Hlavnej ul. č. 1 sa nachádza na parcele v centre mesta Trnava, situovanej na križovatke Hlavnej a Radlinského ulice, v blízkosti hlavného trnavského námestia – Trojičného nám. Dnešný dom je jednoposchodová, plne podpivničená stavba s pôdorysom v tvare písmena „L“. Kratšie krídlo, lemujúce Hlavnú ulicu je priečny trojtrakt, ktorého krajný južný trakt je pôvodným prejazdom. Dlhšie krídlo popri Radlinského ulici je riešené ako pozdĺžny dvojtrakt.

V severnom trakte krídla pozdĺž Hlavnej ulice je zabudovaný dom, ktorý vznikol v etape prvotnej murovanej meštianskej architektúry Trnavy. Prvý raz ho rozpoznal I. Staník na základe podrobného povrchového prieskumu dnešnej pivnice. V literatúre sa z objektu doposiaľ objavilo iba zameranie spodného podlažia, zaradené v rámci súboru prvých murovaných meštianskych domov Trnavy do podskupiny jednopriestorových objektov (Staník–Žuffová 1995). Neskôr boli na prízemí a fasádach domu na Hlavnej ulici č. 1 vykonané podrobné sondážne stavebno-historické výskumy, ktoré prehĺbil poznanie aj o jeho najstaršej etape. Zároveň obohatili dovtedajšiu typológiu o znaky vyšších podlaží, keďže dovtedy bol typ najstaršieho domu definovaný takmer výlučne iba znakmi spodného (do terénu čiastočne zahĺbeného) podlažia (Žuffová 1997; 2000). Náročná poloha objektu na križovatke pôvodných ulíc tiež umožnila zamerať sa na špecifiká takto situovaných domov. Zatiaľ sme mali možnosť mimo tohto prípadu čiastočne preskúmať ďalšie 3 domy na križovatkách najstarších mestských komunikácií (Hviezdoslavova ul. č. 8, Radlinského ul. č. 10, farský objekt na Nám. Sv. Mikuláša).

Znaky prvej murovanej etapy objektu na Hlavnej ul. č. 1

Z dnešného rozľahlého objektu bola identifikovaná prvá murovaná etapa ako malý obdĺžnikový dom, stojaci priamo na nároží medzi Hlavnou a Radlinského ulicou. Podľa znakov, ktorých je nositeľom bolo možné objekt zaradiť do skupiny domov, tvoriacich prvotnú meštiansku zástavbu Trnavy, ktorá bola definovaná v staršej literatúre (Staník–Žuffová 1995):

1. Technológia úpravy povrchov stien

Dom bol vybudovaný z pálených tehál, pričom povrchy stien neboli omietnuté, ale vyznačovali sa úpravou škár medzi riadkami tehál. Táto úprava sa uplatnila ako v interiéri, tak aj v exteriéri. Samotné murivo stien nebolo do hrúbky previazané – čiastočnú väzbu (s prevahou behúňov) zaznamenávame iba na oboch lícach múrov. Rozmery ručne formovaných tehál „prstoviek“ sa pohybujú v rozmedzí: 24–26×11–12×6–7 cm. Steny skúmaného domu sú upravené najstarším a najrozšírenejším typom škárovania trnavských domov – tzv. podrezávaným škárovaním, pri ktorom murovaciu maltu prihladili a sklopili v širokej (3–5 cm) ložnej škáre šikmo nahor. Podrobným povrchovým prieskumom bolo škárovanie identifikované pri obhliadke interiéru dnešného suterénu, ktorý nebol od počiatku omietnutý. Škárované murivo je zachované v celom rozsahu zadnej – západnej steny s výnimkou malého narušenia v dôsledku zamurovania jednej z dvojice osvetľovacích ník. Taktiež v nenarušenom stave je pôvodná úprava povrchu východnej steny, ktorá lemuje Hlavnú ulicu. Jej hornú časť prekrýva čelo novovekej valenej klenby, ktoré zakrylo aj horné ukon-

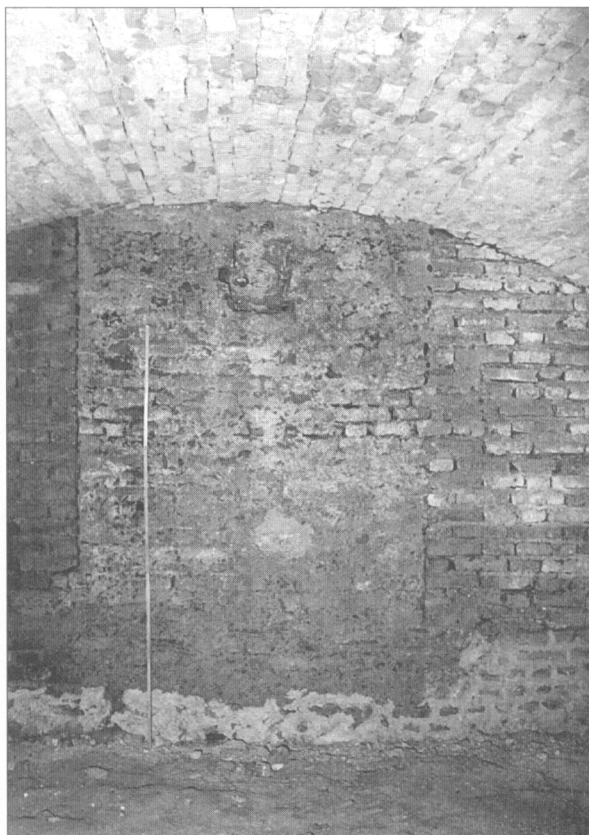
Obr. 1. Dnešný stav domu na Hlavnej ul. č. 1 v kontexte zástavby Hlavnej ulice.

čenie pôvodného vstupu. Severný koniec steny je predmurovaný šikmo postaveným novovekým múrom, ktorým podložili novú stenu vybudovanú po skosení nárožia objektu v nadzemí. Mimoriadnu zachovalosť úpravy škár zaznamenávame na spodnej časti severnej steny, ktorú však od výšky 130 cm prekrýva nábeh novovekej valenej klenby, čo zneumožňuje overiť prítomnosť predpokladaných primárnych okien, smerujúcich do Radlinského ulice. Celá južná obvodová stena, ktorá sa v dôsledku mladšej stredovekej prístavby stala medzitraktovou stenou, je predplentovaná prímurovkou, do ktorej opreli južný nábeh klenby. Pri všetkých 3 pôvodných stenách je viditeľné vo výške 60 cm nad dnešnou podlahou rozhranie, ktoré poukazuje na úroveň pôvodnej podlahy tohto najnižšieho podlažia. Od rozhrania smerom nadol po dnešnú novú podlahu má murivo typicky základový charakter – je nelícované, neškárované, s veľkým podielom lomového kameňa. K prehĺbeniu podlahy na dnešnú úroveň došlo v súvislosti s vložением klenby, ktorou podstatne znížili výšku pôvodného priestoru.

Pri výskume interiéru pôvodného 2. NP (dnešné prízemie) sa v rámci severnej obvodovej steny, lemujúcej Radlinského ul. našli stopy po primárnom vstupnom otvore, ešte v stredoveku prebudovanom na okno (Žuffová 2000). Pôvodné murivá tejto, rovnako ako západnej steny priestoru, sú však narušené natoľko, že po ďalších predpokladaných otvoroch sa nezachovali žiadne stopy. V stene pozdĺž Hlavnej ulice bola prevažná časť pôvodného muriva odstránená v súvislosti s osadením veľkoplošného výkladu zač. 20. stor. V najlepšom stave sa zachovala pôvodná južná obvodová stena domu, ktorá sa pri neskoršom stredovekom náraste a premene objektu na prejazdový dom, stala medzitraktovou stenou. V interiéru sa podarilo podľa odtlačkov na severnej a južnej stene určiť polohu primárnej podlahy priestoru, ktorá ležala vo výške asi 60 cm nad dnešnou podlahou. Žiaľ výskum v interiéru dnešného poschodia ešte nebolo možné doposiaľ pre jeho pre obývanosť vykonať.

Po čiastočnom odstránení omietok sme zistili zachovalosť škárovania aj na oboch uličných fasádach (Žuffová 1997). Stavebno-historický výskum priečelí prebiehal paralelne s reštaurátorským ako sondážny – deštruktívny. Počet sond potrebných na získanie informácií o najstaršej etape bolo však nutné podriaďiť potrebe zachovať čo najväčší rozsah historicky cenných omietok a mladších detailov. Na fasáde pozdĺž Hlavnej ulice sa našlo

Obr. 2. Viditeľné hrany špaliet pôvodného vstupu do spodného podlažia vo východnej stene, v popredí sekundárna klenba.

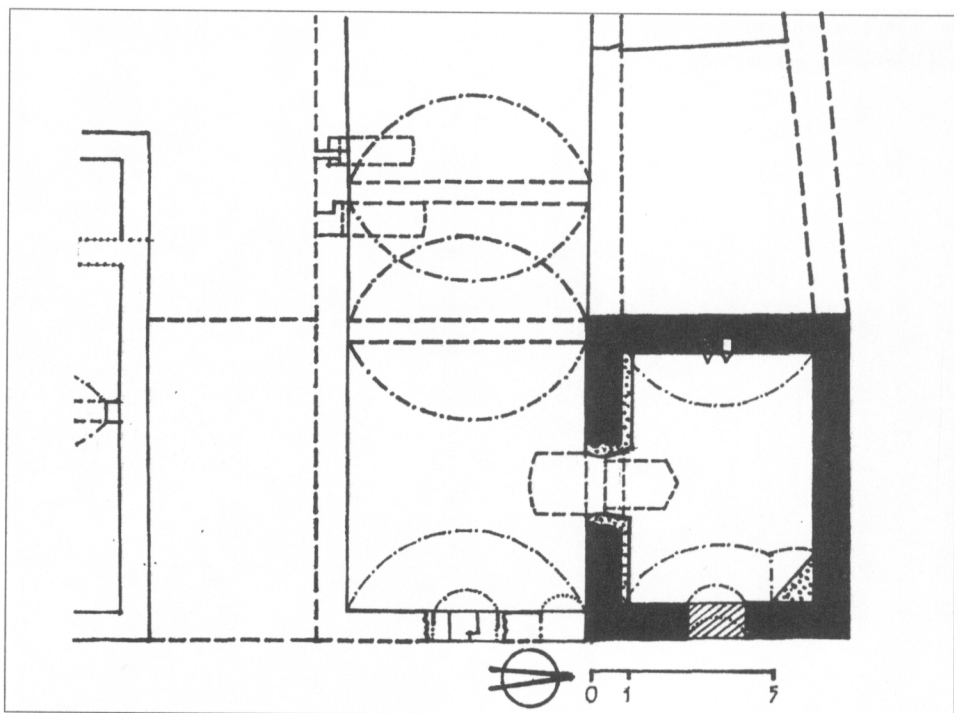
juhovýchodné nárožie pôvodného domu a svojou ojedinelosťou vzácny fragment okenného otvoru vo vyššom podlaží. Žiaľ pôvodné murivo parteru oboch uličných fasád bolo v minulosti podstatne narušené. Zo strany Radlinského ulice sme v ploche poschodia zaznamenali prekvapivo intaktný povrch škárovaného muriva, čo naznačuje, že mimo dnešného okna, ktorému evidentne predchádzalo staršie (nevieme však či ešte z prvej etapy – viď jeho zbytok v podobe novovekej kamennej stojky armovania) tu už iné otvory byť nemohli. Podľa toho, že škárovaním upravené steny siahajú až po úroveň dnešnej korunnej rímsy je zrejmé, že pôvodný dom siahal minimálne už do výškovej úrovne dnešného domu.

Na rozdiel od niektorých iných lokalít (napr. Brno, Merta 2001, 58), kde sa uvažuje o možnosti materiálovej odlišnosti zahĺbeného podlažia od vyšších partií (oproti trvanlivému materiálu spodného podlažia sa u vyššieho podlažia hypoteticky pripúšťa aj hrádzenie) môžeme pre Trnavu jednoznačne potvrdiť, že typ najstaršieho meštianskeho domu bol v celej svojej výške murovaný rovnakou technológiou, t. j. z pálených tehál s neomietnutými povrchmi.

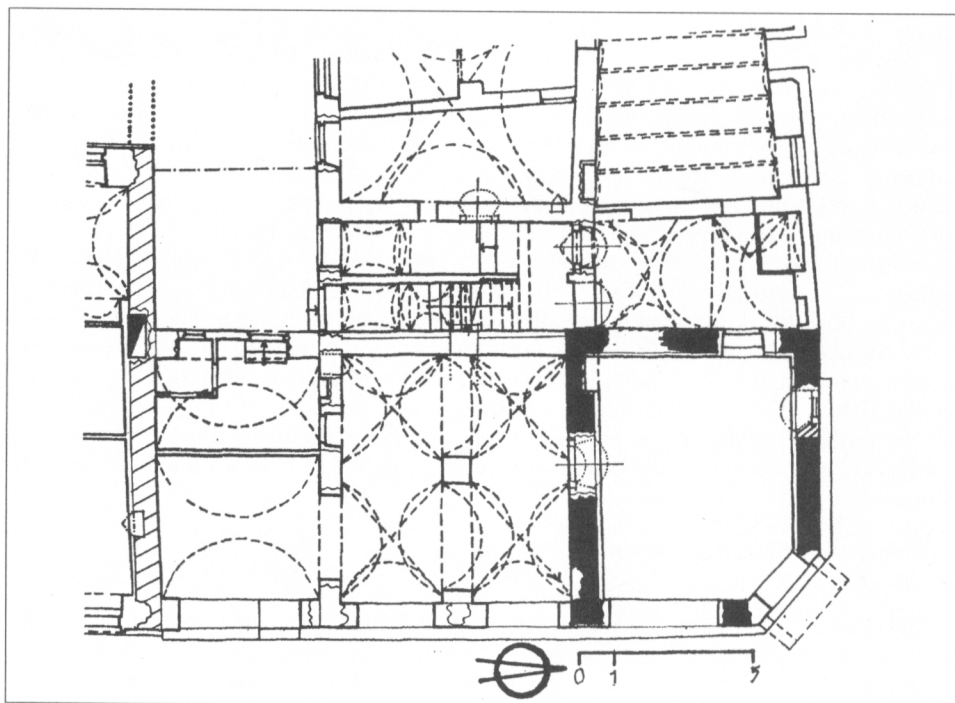
2. Dispozično-priestorové riešenie

2.1. Pôdorys

Prevažná väčšina najstarších meštianskych domov má pôdorys tvaru zreteľne pretiahnutého obdĺžnika. Zatiaľ jedinou výnimkou predstavuje malý dom, situovaný na protiľahlom nároží oproti nášmu domu (Radlinského 10), ktorý má pôdorys tvaru štvorca (650×670 cm). Náš objekt má pozdĺž Hlavnej ul. vonkajšiu šírku 700 cm, pozdĺž Radlinského ul. 860 cm. Podobne ako ostatné domy tohto typu spodné podlažie zaberá celú plochu pôdory-

Obr. 3. Časť pôdorysu spodného podlažia dnešného domu s vyznačením rozsahu najstaršej etapy, šikmé šrafovanie – zámurovka pôvodného vstupu, bodkované plochy: novoveké murivo.

Obr. 4. Časť pôdorysu prízemia dnešného domu s vyznačením rozsahu najstaršej etapy.

su. – V Trnave nie sú známe prípady, že by časť pôdorysu pôvodného domu nebola primárne podpivničená.

2.2. Podlažnosť

Všetky doposiaľ skúmané domy boli najmenej dvojpodlažné, t.j. nad spodným, to terénu čiastočne zapusteným podlažím jestvovalo vždy minimálne jedno podlažie. Zatiaľ sme zistili aj 4 trojpodlažné domy, pričom predpokladáme, že v závislosti od rozšíria podrobných výskumov aj na vyššie podlažia dnešných domov so zabudovaným predchodcom, ich počet narastie.

Náš dom bol vysoký minimálne 900 cm (merané nad dnešným terénom), keďže až do tejto výšky siaha škárované murivo. Výšku prvého podlažia na 350 cm bolo možné určiť presne, keďže je známa úroveň podlahy spodného podlažia, ako aj podlaha podlažia nad ním (dnešné prízemie). Polohy vodorovných konštrukcií vyšších podlaží nepoznáme. Aspoň hypoteticky sme sa pokúsili určiť polohu podlahy 3. NP a to odvodením od umiestnenia nájdeného primárneho okna. Ak budeme predpokladať, že nájdené okno patrilo ešte k 2.NP, potom by výšku tohto podlažia vymedzilo na 5,5 m, čo by potvrdzovalo jeho zvýšený význam v dispozícii domu. Posledné podlažie by vychádzalo približne rovnako vysoké ako spodné hospodárske podlažie (3,5 m).

2.3. Dispozičné členenie

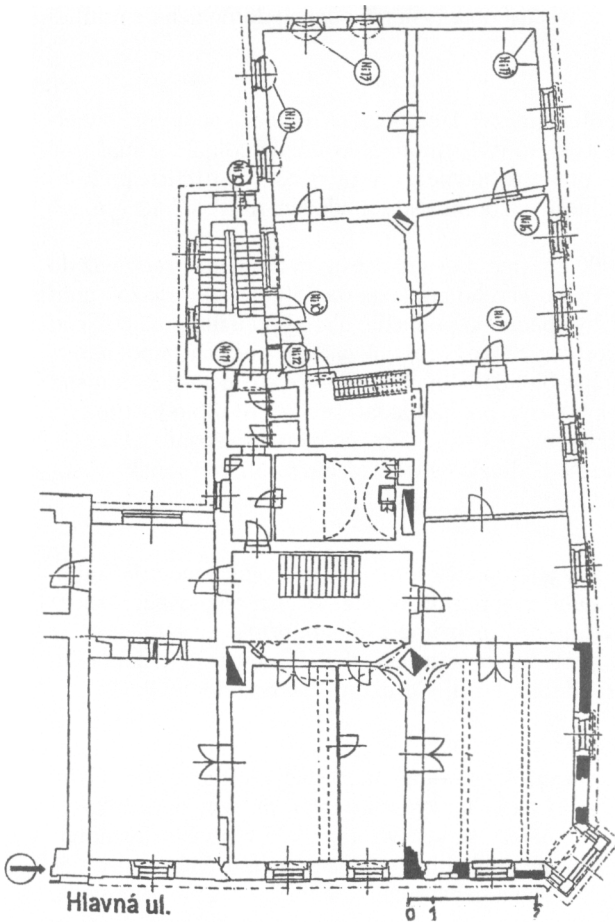
Prvé – polozahľbené podlažie je vždy jednopriestorom, teda nie je členené priečkami. Druhé podlažie môže byť jedno, dvoj alebo trojpriestorové, v závislosti od plošnej rozlohy objektu. O dispozičnom riešení tretích podlaží nemáme zatiaľ informácie, vzhľadom na nízky stupeň ich preskúmania a tiež kvôli veľkej narušenosti. Náš objekt patrí k malým domom s jediným priestorom ako v spodnom, tak aj v druhom nadzemnom podlaží.

3. Vzťah domu k exteriérovému terénu

O polohe pôvodného terénu v období vzniku prvotnej murovanej meštianskej zástavby sme sa doposiaľ mali možnosť dozvedieť až na jednu výnimku iba z nálezov obhliadkového stavebno-historického výskumu. Tieto nálezy sa vyskytli tam, kde v súvislosti s dobudovaním mladších, už plne zahľbených pivníc, odhalili pôvodné exteriérové líce steny najstaršieho domu. Na jej povrchu je možné zaznamenať rozhranie medzi kvalitnou úpravou rezného líca škárovaním a neupraveným povrchom základového muriva. Zatiaľ iba v jednom prípade bola doložená hĺbka zapustenia domu do pôvodného terénu v rámci archeologickej sondy na parcele Domu M. Sch. Trnavského, ktorú vykonala pracovníčka Archeologického múzea SNM Bratislava, K. Fűrýová v lete roku 1996. Vo výkope pozdĺž dvorovej steny najstaršej etapy domu bolo možné identifikovať úroveň pôvodného terénu pri vzniku domu (Žuffová 1997, 16), pričom sa ukázalo, že podlaha spodného podlažia ležala asi 250 cm pod pôvodným terénom, ktorý sa nachádza v hĺbke asi 150 cm oproti dnešnému stavu.

Pri dome na Hlavnej ul. č. 1 absentuje ako archeologický výskum, tak aj prípadná výpoveď pôvodného exteriérového líca steny. Pokus o lokalizáciu úrovne vonkajšieho terénu v čase vzniku prvej etapy na základe komparácie s blízkymi stavbami, pri ktorých je poloha terénu doložená, sa ukázal ako neúspešný: pri stavebno-historickom výskume domu situovaného na protiľahlej – východnej strane ulice (Hlavná ulica č. 5) sme zachytili v rámci ryhy, vedúcej cez prejazd terén, súvisiaci so vznikom tamojšej „škárovanej“ stavby, ktorý bol oproti dnešnému stavu položený o cca 200 cm nižšie. Túto polohu potvrdil aj nález rozhrania medzi upraveným nadzemným a neupraveným, pôvodne základovým murivom na exteriérovom líci jeho čelnej steny – dnes čitateľný zo strany mladšej pivnice. Vzhľadom na relatívnu blízkosť oboch stavieb sme pôvodne predpokladali približne rovnakú úroveň terénu aj pri vzniku nášho domu. Avšak najnovšie výkopy v polohe západnej čiary Trojičného námestia, ktorá je pokračovaním uličnej fronty, v ktorej leží náš dom doložili (Staník 2001) úroveň pôvodného terénu v polohe takmer totožnej s dnešnou. Z uvedených nálezov vyplýva, že v súčasnom štádiu poznania by bolo predčasné pokúšať sa o rekonštrukciu

Obr. 5. Celkový pôdorys dnešného poschodia domu s vyznačením rozsahu najstaršej etapy.

morfológie terénu v tejto oblasti. Kvôli názornosti sme v grafickej podobe stanovili úroveň pôvodného terénu do myslenej polohy – 200 cm oproti dnešnému stavu, Vychádzajúc z tohto predpokladu by potom zahĺbenosť spodného podlažia nášho domu do pôvodného terénu bola asi 150 cm, čo zodpovedá aj zisteniam u iných domov tohto typu v Trnave.

4. Dverné a okenné otvory, odkladacie niky

4.1. Dverné otvory

Objekt mal vstup do spodného podlažia, situovaný v osi steny, ležiacej v úrovni Hlavnej ulice. Táto poloha vstupného otvoru priamo v strede šírky uličnej steny je charakteristická pre najstaršie meštianske domy Trnavy, ktoré boli situované v úrovni uličnej čiary. Zo zamurovaného otvoru sú dnes voľným okom viditeľné iba vnútorné hrany špaliet., nadpražie prekrýva čelo mladšej klenby. Analogicky s inými objektami tohto typu predpokladáme, že mal segmentový záklenok a priame špalety. Šírku sme doložili na 175 cm, výšku predpokladáme okolo 230 cm. V súlade s ostatnými domami bol aj prah nášho vstupu situovaný v určitej výške nad pôvodnou podlahou (okolo 55 cm). Zmyslom vyvýšenia vstupu nad podlahou bola zrejme snaha skrátiť dĺžku prístupovej komunikácie od terénu tak, aby prekážala čo najmenej prevádzke pred objektom. Potrebnú dĺžku na prekonanie výškového rozdielu medzi exteriérovým terénom a podlahou tak rozdelili medzi vonkajšiu šiju a vnútorné krátke schodiskové rameno.

Obr. 6. Detail časti východnej fasády s nálezmi z najstaršej etapy – juhovýchodné nárožie a fragment okna pôvodného domu.

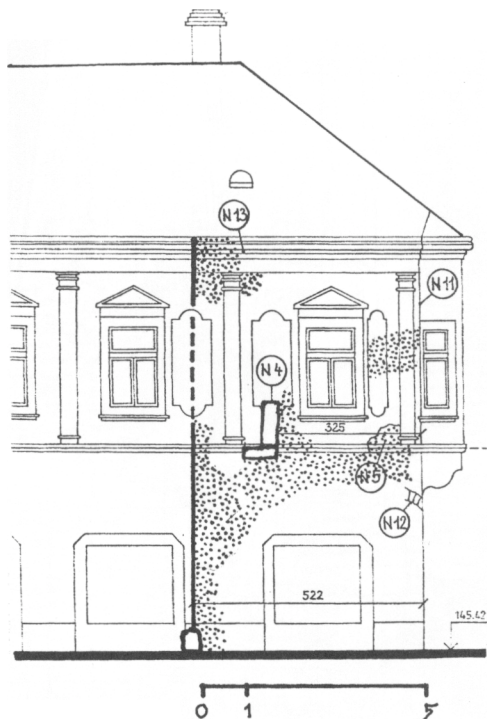

Na stene pozdĺž Radlinského ulice sa našiel vstup do 2. NP (dnešné prízemie). Tento nález potvrdil, čo sa pri doteraz známych vstupoch do dvoch domov, situovaných na križovatkách ulíc mohlo javiť ako náhodné. Ukazuje sa, že pri takto situovaných domoch sa aj do 2. NP vstupovalo od ulice a nie z chráneného priestoru parcely pri dome. Vo dvoch prípadoch sú vstupy do podlaží umiestnené na nerovnakých stenách, čo umožnila nárožná poloha domu. Keďže však poznáme aj prípad umiestnenia oboch vstupov (do spodného a 2. NP) na tej istej stene je možné, že tento princíp prístupu do druhého podlažia priamo od ulice by mohol platiť vôbec pre domy stojace v polohe uličnej čiary. Náš nález vstupu je o to významnejší, že objavy vstupov do 2. NP sú zatiaľ ojedinelé, vlastne mimo spomínaných 3 nárožných domov sme doposiaľ našli vstup do 2. NP iba v jednom v dome, ktorý však nemal priamy kontakt s komunikáciou, takže jeho vstup do 2. NP umiestnili na dlhšiu dvorovú fasádu.

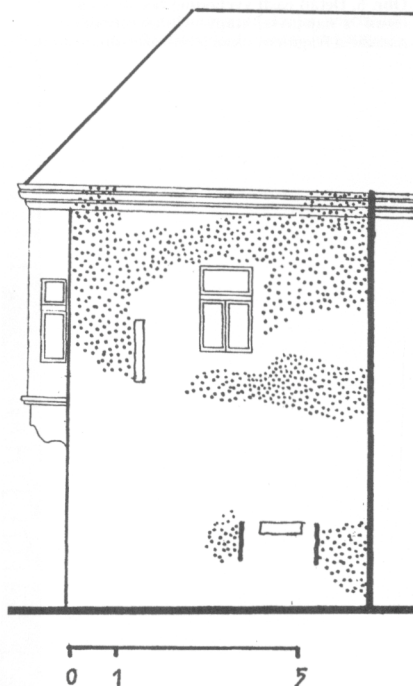
Zo vstupu do 2. NP domu na Hlavnej ul. č. 1 je jednoznačne doložená východná špaleta a poloha západnej umožňuje odvodiť rozsah zachovania škárovaného muriva. Záklenok bolo zničený pri prestavbe dvier na okno. Dverný otvor mal šírku do 150 cm, výšku okolo 230 cm. V súlade s analógiami ostatných vstupných otvorov predpokladáme segmentový záklenok a otvor vymurovaný iba z tehál – bez kamenného armovania.

4.2. Okenné otvory

Na rozdiel od pomerne bežných nálezov okien (pivničného charakteru) pri iných domoch sa v našom prípade okno v spodnom podlaží nezistilo. Prípady okien umiestnených

Obr. 7. Časť východnej fasády dnešného domu s nálezmi z najstaršej etapy bodkované plochy – doložená pôvodná úprava povrchu muriva škárováním.

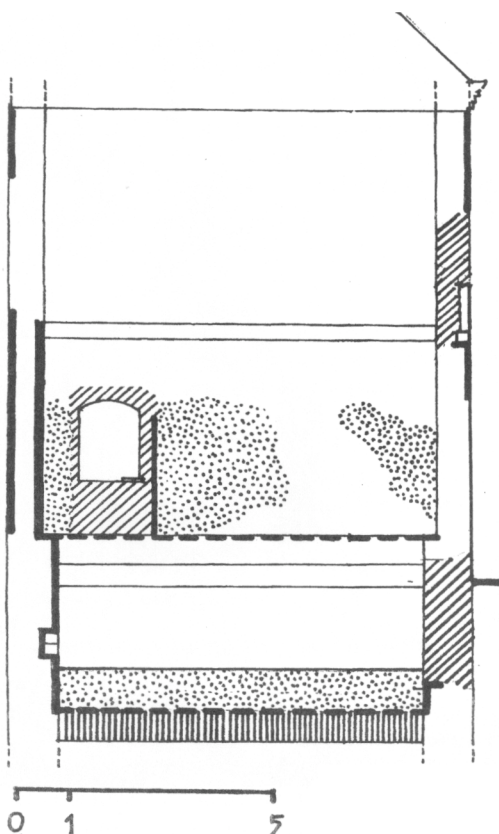
Obr. 8. Časť severnej fasády dnešného domu (pozdĺž Radlinského ul.) s nálezmi najstaršej etapy bodkované plochy – doložená pôvodná úprava povrchu muriva škárováním.

v oboch uličných stenách polozahĺbeného podlažia, ako sme ich našli vo 2 domoch, taktiež situovaných na uličných križovatkách (Hviezdoslavova ul. č. 8 a fara) zatiaľ môžeme iba predpokladať. V prakticky nenarušenom pôvodnom murive čelnej steny spodného podlažia vidíme dnes iba primárny vstup, avšak nemožno vylúčiť, že sa okno nachádzalo pri severnom okraji steny, ktorý prekryva novoveká predmurovka. O tom, že okná určite boli na bočnej stene pozdĺž Radlinského ulice nepochybujeme – ich identifikácii bráni novšia klenba, ktorej nábeh prekryl väčšinu výšky pôvodnej steny. Úplne otvorenou ostáva otázka pôvodných otvorov v bočnej, pôvodne dvorovej stene, ktorá je dnes z oboch strán predmurovaná. Evidentne sa okno nenachádzalo v murive zadnej steny, kde bola iba dvojica ník na uloženie osvetľovacieho telesa.

Vo fasáde orientovanej do Hlavnej ulice sme v úrovni medzi dnešným prízemím a poschodím zistili v Trnave doposiaľ ojedinelý nález. Ide o torzo niekdajšieho okna z 2. NP. Už samotný fakt, že sa našlo okno v nadzemnom podlaží je zriedkavosťou. Vyššie podlažia boli totiž v porovnaní s niekdajšími spodnými, čo sú dnešné pivnice, omnoho viac narušené prestavbami, takže mnohé detaily zanikli. Taktiež vzhľadom na to, že sú omietnuté, vyžadujú si zložitejší proces skúmania, než neomietnuté murivá pivnic a často pre sú pre hlbkový výskum úplne nedostupné kvôli obývanosti priestorov.

Zatiaľ poznáme v rámci typu prvotného domu Trnavy v 2. NP mimo tohto nálezu okná do vyššieho než spodného podlažia už iba na dvoch objektoch: jedno okno sme našli na pozdĺžnej dvorovej stene v hĺbke parcely situovaného domu na Hlavnej ulici č. 5 a trojica okien sa objavila na uličnej stene v dome situovanom v nárožnej polohe (fara na Nám. sv. Mikuláša). Teraz nájdené okno je však ojedinelé tým, že sa uňho našlo primárne kamenné armovanie, čo je prakticky bez analógie u otvorov trnavských najstarších domov, u ktorých nielen armovania okien, ale aj vstupov boli vybudované výlučne iba z tehál.

Obr. 9. Rez najstaršou časťou dnešného domu v smere západ-východ – hrubá plná čiara a bodkované plochy – doložená pôvodná úprava povrchu muriva škárováním; hrubá prerušovaná čiara – doložené pôvodné úrovne podláh; vertikálne šrafovanie – obnažený pôvodný základ severnej sten; šikmé šrafovanie – sekundárne zámurovky pôvodných otvorov.

Z armovania okna sa zachovala časť parapetného kameňa, dlhá cca 70 cm a časť pravej severnej stojky vysoká 100 cm. Celistvo je zachovaný iba prierez stojky, ktorý má rozmery: 36×20,5 cm. Oba prvky sú bez profilácie. Sondou dovnútra otvoru, zamurovaného ešte v stredoveku, sa zistil aj úsek severnej špalety, vbíhajúcej do steny strmou šikminou, ktorou sa otvor smerom do interiéru rozširoval. Torzálnosť nálezů a radikálne premurovky okolia kamenných fragmentov dovoľujú vysloviť sa len k šírkovému rozmeru okna, aj to iba rámcovo. Jeho odhad nám umožňuje skutočnosť, že sa okno nachádza v blízkosti náročia pôvodného domu – teda jeho šírka je obmedzená bočnou obvodovou stenou. Ak by sme predpokladali, že južná špaleta sa v interiéri napája na bočnú stenu domu a pritom smeruje šikmo k exteriéru symetricky so severnou, potom by mohlo mať okno pri vonkajšom líci svetlú šírku cca 50–80 cm, pri vnútornom líci cca 125 cm. Táto šírka sa zhoduje s nálezmi v ostatných spomínaných prípadoch. K výškovému rozmeru môžeme dodať iba toľko, že okno nebolo nižšie ako 100 cm, keďže taká je výška zachovanej časti stojky. Okno nebolo možné skúmať zo strany interiéru, takže nepoznáme polohu a tvar záklenku okennej niky, ani umiestnenie parapetu.

4.3. Niky na osvetľovacie teleso

Na zadnej, západnej stene spodného podlažia sa nachádza malá nika, ktorej nadpražie je tvorené dvojicami voči sebe vzoprených tehál na spôsob striešky. Nika má obvyklé rozmery – jej výška je 42, šírka 31 a hĺbka 42 cm. Z charakteru značne narušeného muriva vľavo od nej je zjavné, že sa tu nachádzal rovnaký, dnes zamurovaný výklenok. Jeden, ale rovnako často i dvojica výklenkov s nadpražím v tvare striešky boli typickou výbavou

Obr. 10. Jedna z pôvodnej dvojice ník na uloženie osvetľovacieho telesa, západná stena spodného podlažia.

všetkých podlaží trnavských domov, počnúc od najstarších objektov až po počiatky renesancie.

5. Komunikácie vedúce ku vstupom do podlaží

Typ prvotného meštianskeho domu Trnavy je charakteristický tým, že ku vstupu do spodného polozahĺbeného podlažia viedla priamo z exteriéru komunikácia – šija, vysunutá z pôdorysu domu. Šija stúpala v smere kolmom od kratšej steny pôdorysu nahor ku terénu. Mala murované steny a prekrývala ju valená klenba so stúpajúcou vrcholnicou. V pomerne autentickom stave je zachovaná vo 2 domoch stojacich v hĺbke parcely: Hlavná 16 a Kapitulská 3. Otázku, ktorú sme si donedávna kládli, či mohla aj šija domu, situovaného v priamom kontakte s ulicou vybiehať od fasády smerom k ulici, alebo by mala viesť paralelne s priečelím, už zodpovedali 2 nálezy kolmo smerom k ulici orientovaných chodbičiek. Ich pozostatky sa nedávno objavili jednak v blízkosti nášho domu v zemnej ryhe pred uličným krídlom trnavskej radnice (Žuffová–Kvetanová 1999, 14), a tiež pred budovou divadla na Trojičnom námestí (Staník 2002, 16). V našom prípade nebolo možné v teréne prítomnosť šije overiť.

Ku vstupu do 2. NP, situovanému na bočnej – uličnej stene pozdĺž Radlinského ulice muselo viesť paralelne so stenou jednoramenné schodisko, primknuté ku stene. V tejto súvislosti sa natíska otázka smerovania schodiskového ramena ku vstupu do 2. NP u protiľahlého suseda (Radlinského 10). Vstup do 2. NP sa tu totiž našiel na tej istej stene ako do polozahĺbeného priestoru, na jej protiľahlom konci. Stena je však natoľko krátka, že pri paralelnom vedení ramena do poschodia pozdĺž nej by došlo ku kolízii so šijou, vedúcou kolmo voči stene do spodného podlažia.

6. Spôsob zastropenia podlaží

Náš objekt mal, ak vychádzame z poznatkov v ostatných domoch iste tiež rovné trámové zastropenie podlaží. Stopy v podobe káps po pozdĺžnom prievlaku, ako ich nachádzame v niektorých spodných podlažiach iných domov, v tomto prípade nevidíme, pretože čelo nízko nasadenej novej klenby ich prekrylo. Zhora – z úrovne dnešného prízemnia sa identifikovať pôvodné riešenie vodorovnej konštrukcie kvôli narušenosti muriva nepodarilo. Rovné trámové zastropenie predpokladáme aj vo vyšších podlažiach. V jednom z domov tohto typu sa zatiaľ našli aj kapsy po trámoch, umiestnené husto – vo vzdialenosti 64 cm.

7. Poloha domu na parcele

Objekt je viazaný na parcelu, širokú v prednej časti – pri Hlavnej ulici 18 m, čo reprezentovalo bežnú šírku parciel v období lokácie mesta Trnava. Dom stál na jej okraji, pozdĺž bočnej – severnej hranice, kratšou – štítovou stenou v polohe uličnej čiary Hlavnej ulice. Vjazd do pozemku pre povozy bol nezastavaný.

Ulice, na križovatke ktorých je dom umiestnený, tvorili súčasť primárnej komunikačnej siete Trnavy. Murovaný dom nebol v čase svojho vzniku v danom území zďaleka osamotený. Na južnej susednej parcele, ako aj parcelách ležiacich oproti cez Radlinského a Hlavnú ulicu nachádzame objekty rovnakého typu. Koncentrácia zástavby v tomto priestore v období vzniku mesta Trnava je prirodzená vzhľadom na jeho kontakt s najvýznamnejším urbanistického priestorom mesta – s Trojičným námestím.

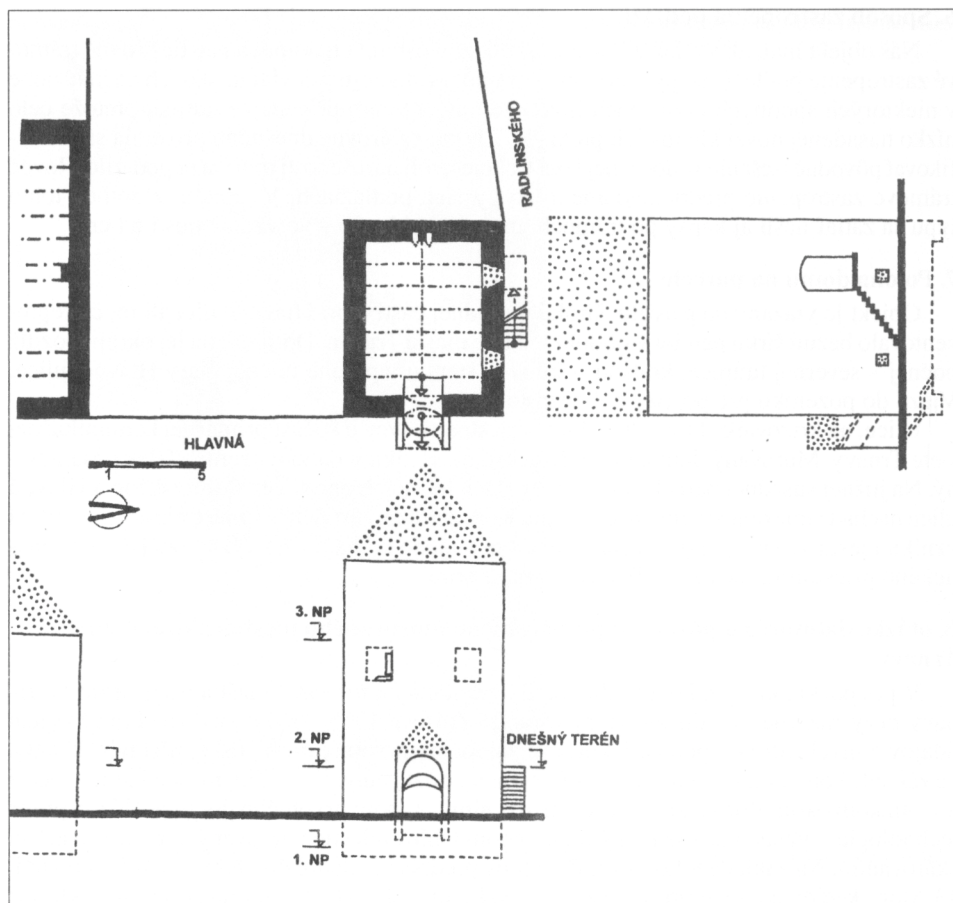
K otázke datovania a pôvodu typu prvotného murovaného meštianskeho domu Trnavy

V príspevku, ktorým bola problematika najstaršej murovanej meštianskej zástavby Trnavy prvý raz vnesená do literatúry (Staník–Žuffová 1995) sme sa v dôsledku absencie údajov z iných zdrojov pokúsili o časové zaradenie prvotnej meštianskej zástavby Trnavy na základe komparácie s dvoma, do určitej miery odatovanými sakrálnymi stavbami v meste a v blízkom okolí. Prítom za spojnicu medzi nimi a typom prvotného domu poslúžila práve technológia, vyznačujúca sa rezným povrchom tehlových stien upravených podrezávaným škárovaním. Na základe toho sa vznik domov predbežne kládol do obdobia okolo a po pol. 13. stor., keďže škárovaním upravený trnavský mestský kláštor žobravej rehole – kláštor Klarisiek je doložený k roku 1239 a kostol v blízkej Kaplnke k roku 1244. Žiaľ aj dnes, po tom ako sa stavebno-historické a archeologické poznanie v oblasti najstaršej zástavby Trnavy značne prehĺbilo, musíme naďalej konštatovať nielen pretrvávajúcu absenciu detailov s datovacou výpoveďou, ale najmä stále chýbajúce archeologické potvrdenie, resp korekciu tohto predpokladu (Žuffová 1997, Žuffová–Kazimír 2001, Staník–Urmínsky 2000, Urmínsky 2001, Staník 2002, Žuffová 2002).

Už v spomínanej prvej správe o najstaršej meštianskej architektúre Trnavy sme na základe množstva spoločných znakov konštatovali, že pri počiatkoch mesta Trnava stál už hotový a vyspelý typ murovaného obytného domu, viazaný na nemeckú kolonizačnú vlnu. Masívny nástup prisťahovalcov z nemeckých krajín podporili ústretové privilégia kráľa Béla IV. z roku 1238. Nejestvujú však žiadne informácie, ktoré by pre Trnavu bližšie vymedzili oblasť ich pôvodu.

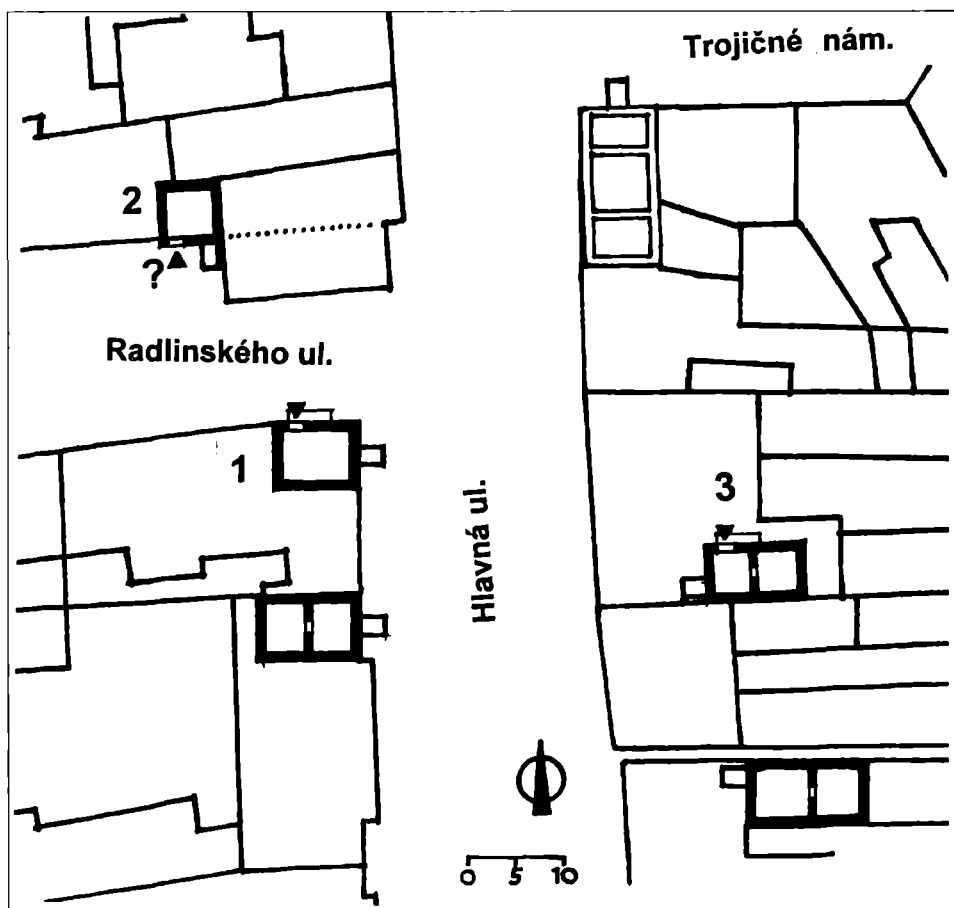
O prítomnosti príbuzného (rovnakého?) typu domu, pokiaľ ide o oblasť Slovenska, môžeme stále uvažovať len v Bratislave (Ferus–Baxa 1988), kde však zatiaľ nebol rozpoznávaný najpodstatnejší znak trnavských domov – škárovaním upravený povrch neomietaňých stien (v tomto prípade vybudovaných z lomového kameňa). V širšom okolí sa najnovšie náznamy existencie podobných domov ako v Trnave objavili v Brne, avšak tu sa predbežne pripúšťa viacero typov prvotných murovaných domov meštianskej architektúry (Merta 2001).

V pátraní po konkrétnej lokalite pôvodu typu najstaršieho murovaného obytného domu Trnavy naše poznanie oproti roku 1995 nepokročilo, keďže stále nenachádzame dostatok

Obr. 11. Hypotetická rekonštrukcia najstaršej etapy domu na Hlavnej ul. č. 1; bodkovaná čiara a plochy – predpoklad.

porovnávacieho materiálu z nemeckého prostredia. Popri celoeurópskom rozšírených šijovitých vstupov do spodného podlažia, jedinou jednoznačnejšou spojnicou sa zatiaľ javí použitie technológie neomietaných, škárovaním upravených stien, ktorému je v nemeckej literatúre venovaná značná pozornosť. Pre Trnavu by mohla byť zaujímavá napr. oblasť Bavorska, kde sa škárovanie vyskytuje ako na kamenných (lomový kameň, kvádrové murivo), tak aj na tehlových architektúrach. Jeho vznik sa tu kladie na prelom 11. a 12. stor. Z dostupných prameňov je známych niekoľko druhov škárovacích technológií: pre zaujímavosť spomenieme úpravu rezného povrchu kamenného muriva zvýraznením škár hranou murárskej lyžice do malty rozmazanej tesne okolo nich a s malým presahom na povrch muriva (Pursche 1984). Uvedená technológia sa vyskytuje aj na tehlových stavbách v Trnave, tuná však reprezentuje až vývojovú etapu nasledujúcu po klasickom podrezávanom škárovaní. Z celkového počtu známych 36 domov z prvej vlny urbanizácie Trnavy je ňou vybudovaných primárne iba 7 objektov, vo dvoch ďalších prípadoch predstavuje druhú stavebnú etapu na parcele. Ostatné objekty (s výnimkou jedinečnej plastickej modelácie škár do tvaru trojuholníka) sú vybudované technológiu podrezávaného škárovania. Potešujúci je fakt, že aj na Slovensku sa danej problematike začína v poslednej dobe venovať zvýšená pozornosť a najnovšie, ešte nepublikované výskumy naznačujú na prítomnosť škárovaním upravených rezných murív v sídlach, pri ktorých vzniku stálo práve nemecké etnikum.

Obr. 12. Predpokladaná urbanistická situácia v čase vzniku mesta Trnava v blízkosti Trojičného námestia so schémami pôdorysov pôvodného 2. NP. 1. skúmaný nárožný dom na Hlavnej ul. č. 1, – 2. protifahľý nárožný dom na Radlinského ul. č. 10, – 3. protifahľý dom na Hlavnej ul. č. 5; šípkami sú vyznačené známe polohy vstupov do 2. NP; otáznik vyjadruje pochybnosť o orientácii schodiska voči priečeliu. Fotodokumentácia a grafické prílohy: autorka príspevku.

Tieto nové poznatky sa však týkajú iba významných sakrálnych a profánnych architektur, zatiaľ bez doloženia nálezmi na meštianskych domoch.

Na ozrejmienie konkrétnej oblasti Nemecka, odkiaľ bol do Trnavy importovaný typ primárneho murovaného meštianskeho domu si budeme musieť ešte počkať. Dôležitú úlohu by v tom mohli zohrať archeologický a archívny výskum.

Zoznam literatúry

- ALBRECHT, U., 1995: Der Adelsitz im Mittelalter, Studien zum Verhältnis von Architektur und Lebensform in Nord und Westeuropa. Deutscher Kunstverlag München–Berlin.
- DONAT, P., 1993: Die zehn Keller von Gebesee, Kr. Erfurt. Studien zu hochmittelalterlichen Kelleranlagen, Alt Thüringen 27, s. 207–264.
- 1996: Zum städtischen Hausbau des Hochmittelalters in Mittel- und Süddeutschland. In: Hausbau und Raumstruktur früher Städte in Ostmitteleuropa. Památky archeologické – Supplementum 6, s. 29–39.
- DRAGON, Z.–ŠKABRADA, J.–TRYML, M., 2002: Románske domy v Praze, Praha–Litomyšl.
- FERUS, V.–BAXA, P., 1988: Meštiansky dom v 2. pol. 13. stor. (príspevok k typológii stredovekej meštianskej architektúry). Pamiatky a príroda Bratislavy 10, s. 120–155.
- FÜRYOVÁ, K., 1995: Správa z archeologického výskumu Domu na Nám. Sv. Mikuláša 6–7 v Trnave. AVANS, s. 44–45.

- MERTA, D., 2001: Nejstarší měšťanská kamenná architektura v Brně. Průzkumy památek II., s. 41–61.
- PROCHÁZKA, R., 2000: Zrod středověkého města na příkladu Brna (k otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech). *Mediaevalia archaeologica* 2, Brno a jeho region, s. 7–158.
- PURSCHE, J., 1984: Mittelalterliche Verputze – Bemerkungen zu Befunden in Regensburg. In: *Farbige Architektur, Regensburger Häuser – Bauforschung und Dokumentation, Arbeitsheft 21* (ed. M. Petzet), Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege, s. 10–39.
- ROTTING, H., 1996: Das ostsächsische Doppelhaus des hohen Mittelalters im archäologisch rechtshistorischen Befund von Braunschweig. In: *Hausbau und Raumstruktur früher Städte in Ostmitteleuropa. Památky archeologické – Supplementum* 6, s. 40–54.
- STANÍK, I., 2002: Príspevok k poznaniu počiatkov mesta – nálezy vo výkope horúcovodu na Trojičnom námestí v Trnave. *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 5, Trnava, s. 11–18.
- STANÍK, I.–URMINSKÝ, J., 2000: Mestská pamiatková rezervácia Trnava – záchranné výskumy vo výkopoch inžin. sietí v roku 1999. *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 3, Trnava, s. 35–43.
- STANÍK, I.–ŽUFFOVÁ, J., 1995: Počiatky urbanizmu mesta Trnava. *AH* 20, s. 285–298.
- URMINSKÝ, J., 2001: Stredoveká Trnava vo svetle nových archeologických nálezov. *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 4, Trnava, s. 21–26.
- VARSÍK, B., 1975: Vznik Trnavy a rozvoj mesta v stredoveku. Trnava.
- ŽUFFOVÁ, J.–KVETANOVÁ, G., 2000: Počiatkové etapy vývoja trnavskej radnice. *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 3, Trnava, s. 3–18.
- ŽUFFOVÁ, J.–KAZIMÍR, M., 2001: Stavebné premeny domu na Hviezdoslavovej ul. č. 14 v Trnave. *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 4, Trnava, s. 7–18.
- ŽUFFOVÁ, J., 1997: Hlavná ul. č. 1, Trnava, dom na nároží medzi Hlavnou a Radlinského ulicou. Správa zo stavebno-historického výskumu dostupných častí, nepublik.
- 2000: Meštiansky dom, Hlavná ul. č. 1, Trnava, krídlo orientované do Hlavnej ulice, suterén, prízemie. Návrh na obnovu na základe výsledkov stavebno-historického výskumu, nepublik.
- 2001: A nagyszombati Mikuláš Schneider Trnavský – ház építészetí fejlődésének jelentős szakaszai. *Műemlék védelem, Budapest*, s. 198–203.
- 2002: Nový pohľad na počiatky mesta Trnava. *Pamiatky a múzeá* 1, s. 18–25.

Zusammenfassung

Die älteste Phase des Hauses auf der Hlavná-Gasse (Hauptgasse) Nr. 1 in Trnava (Türnau, Slowakei)

Die Parzelle des Erforschungsobjekts liegt im Zentrum der Stadt Trnava (Türnau) auf einer Kreuzung von zweier Gassen, die mit den urbanistischen Anfängen der Stadt verbunden sind und befinden sich in der Nähe des Hauptplatzes.

In der ersten Phase entstand direkt an der Ecke beider Gassen ein gemauerter Bau mit den Merkmalen, die für den Typ der ersten Verbauung der Stadt Trnava nach der 2. Hälfte des 13. Jhs. charakteristisch waren. In dieser Zeit erscheint ein reifer Typ des Bürgerhauses, das mit der Kolonisationswelle von deutschen Gebieten verbunden war. Sein Grundzeichen war die Herrichtung der unverputzten Mauer durch die Fugen. Das Objekt auf der Hauptstraße Nr. 1 ist ein Träger auch weiterer Merkmale, wie in der Grundrißdisposition und Raumgliederung, Eintiefung des unteren Stockwerks und Zugang in diesen Raum durch einen Hals, so auch in weiteren Details wie die Eingänge, Fensteröffnungen, Beleuchtungsnischen usw.

In der Stadt Trnava (Türnau) sind noch weitere drei Eckhäuser. Im Suche nach dem Ursprung dieses ältesten gemauerten Hauses hat sich die bisherigen Erkenntnisse vom Jahr 1995 nichts geändert.

Abbildungen:

1. Trnava (Türnau). Der heutige Zustand des Hauses in der Hauptgasse Nr. 1.
2. Trnava (Türnau), Hauptgasse Nr. 1. Sichtbare Kanten in der Ostwand des ursprünglichen Eingangs in den eingetieften Raum des Hauses. Im Vordergrund ein Sekundärgewölbe.
3. Trnava (Türnau), Hauptgasse Nr. 1. Ein Teilgrundriß des unteren eingetieften Raumes mit der Bezeichnung der Ausdehnung der ältesten Phase. Schräge Schraffierung: Einmauerung des ursprünglichen Eingangs. Punktierte Fläche: neuzeitliches Mauerwerk.
4. Trnava (Türnau), Hauptgasse Nr. 1. Ein Teilgrundriß des Erdgeschosses mit der Bezeichnung der ältesten Phase.
5. Trnava (Türnau), Hauptgasse Nr. 1. Gesamtgrundriß des heutigen Stockwerks des Hauses in der ältesten Phase.
6. Trnava (Türnau), Hauptgasse Nr. 1. Ein Teildetail der östlichen Fassade mit den Funden der ältesten Phase: südöstliche Ecke und ein Fensterfragment des ursprünglichen Hauses.
7. Trnava (Türnau), Hauptgasse Nr. 1. Ostteil der Fassade des heutigen Hauses mit den Funden der ältesten Phase. Punktierte Fläche: erhaltene ursprüngliche Herrichtung der Oberfläche des Mauerwerks durch die Fugen.

8. Trnava (Türnaui), Hauptgasse Nr. 1. Ein Teil der nordlichen Fassade des heutigen Hauses (längs der Radlinský-Gasse) mit den Funden der ältesten Phase: punktierte Flächen – ursprüngliche Vorrichtung des Mauerwerks durch die Fugen.
9. Trnava (Türnaui), Hauptgasse Nr. 1. Schnitt durch den ältesten Teil des heutigen Hauses in der Richtung W–O. Die dicke Vollinie und punktierte Flächen dokumentieren die ursprüngliche Vorrichtung der Oberfläche des Mauerwerks durch die Fugen. Unterbrochene Linie: ursprüngliches Niveau der Fußböden, punktierte Linie: vorausgesetztes ursprüngliches Niveau des Fußbodens, vertikale Schraffierung: ursprüngliches Fundament der Nordwand, schräge Schraffierung: sekundäre Einmauerung der Öffnungen.
10. Trnava (Türnaui), Hauptgasse Nr. 1. Eine von zwei Nischen zur Deponierung der Beleuchtung in der westlichen Wand des eingetieften Raumes.
11. Trnava (Türnaui), Hauptgasse Nr. 1. Hypotetische Rekonstruktion der ältesten Phase des Hauses. Als Voraussetzung – punktierte Linie und Flächen.
12. Trnava (Türnaui). Vorausgesetzte urbanistische Situation in der Entstehungszeit der Stadt in der Nähe des Trojičný-Platzes mit den Grundrißschemas. 1 – erforschtes Eckhaus auf der Hauptgasse Nr. 1, 2 – gegenliegendes Eckhaus in der Radlinský-Gasse Nr. 10, 3 – gegenliegendes Haus in der Hauptgasse Nr. 5. Die Pfeile bezeichnen bekannte Lage der Eingänge. Fragezeichen bedeutet Zweifel über die Orientation der Treppe gegenüber der Stirnseite.

